

ارتقاء روایی و پایایی در پژوهشهای کیفی مدیریتی: تأملی بر استراتژیهای ممیزی پژوهشی

دکتر حسن دانائی فرد* زینب مظفری**

واژه‌های کلیدی: روش‌شناسی کمی، روش‌شناسی کیفی، پارادایم فرضیه‌ای - قیاسی، پارادایم کلی‌نگرانه - استقرایی، روایی، پایایی، رویکرد شیوه‌ترکیبی.

چکیده:

روش‌شناسی‌های پژوهش را از لحاظ میزان توجه به کمی‌گرایی به پژوهش‌های کمی و کیفی تقسیم کرده‌اند. به علت حاکمیت روش‌شناسی کمی بر پژوهش‌های علوم انسانی و اجتماعی تلاش‌های فراوانی برای ارتقاء اعتبار یافته‌های پژوهش کمی با توسل به فنون کمی مختلف صورت گرفته است. روایی و پایایی معیارهای اصلی برای ارزیابی پژوهش‌های کمی هستند، اما با ظهور روش‌شناسی کیفی، سئوالهایی در باب روایی و پایایی یافته‌های پژوهش‌های کیفی مطرح شد. سئوال اصلی این است که آیا می‌توان روایی و پایایی را در مورد روش‌شناسی کیفی بکار برد؟ به نظر می‌رسد ممیزی پژوهشی راهی برای ارتقاء روایی و پایایی در پژوهش‌های کیفی است. در این مقاله پس از بررسی کامل مبانی، پیش‌فرضها، تفاوت‌های روش‌شناسی‌های کمی و کیفی، روایی و پایایی در پژوهش‌های کمی و کیفی مورد بحث قرار گرفته و استراتژی‌هایی برای ارتقاء روایی و پایایی در پژوهش‌های کیفی ارائه می‌شود.

* استادیار گروه مدیریت دانشگاه تربیت مدرس

** کارشناس ارشد سنجش و اندازه‌گیری

۱- مقدمه

پژوهش‌های مدیریتی و سازمانی را از جهت کمیت‌پذیری یا کیفیت ناپذیری به دو نحله‌ی کلان پژوهش‌های کمی و پژوهش‌های کیفی تقسیم‌بندی می‌کنند. در حالی که پارادایم‌های بنیادی پژوهش‌های کمی، پارادایم اثبات‌گرایی^{۵۵} و تئوری آشوب^{۵۶} هستند، پژوهش‌های کیفی ریشه در پارادایم‌های تفسیری^{۵۷}، تئوری انتقادی^{۵۸}، فمینیسم^{۵۹} و پست مدرنیسم^{۶۰} دارند. استراتژی‌های اصلی در پژوهش‌های کمی، استراتژی پیمایش^{۶۱} و استراتژی آزمایش^{۶۲} است در حالی که مطالعات موردی^{۶۳}، تئوری داده بنیاد^{۶۴}، قوم‌نگاری^{۶۵} و اقدام پژوهشی^{۶۶} استراتژی‌های عمده پژوهش‌های کیفی هستند. برای اجرای استراتژی‌های پژوهش کیفی از شیوه‌هایی نظیر مصاحبه، مشاهده مشارکتی، گروه‌های کانون^{۶۷}، فنون دلفی، شیوه‌ی مستندسازی^{۶۸}، استفاده می‌شود در حالی که پژوهش کمی بیشتر از انواع پرسش‌نامه‌ها، مشاهده، فنون دلفی کمی، شیوه اسنادی یا بایگانی بهره می‌گیرد.

با این توصیف همیشه بین پژوهشگران این سؤال مطرح بوده است که روایی و پایایی کدام پژوهشها (کمی یا کیفی) از استحکام بیشتری برخوردار است. حامیان اثبات‌گرایی مدعی‌اند این امر در مورد پژوهش‌های کمی صادق است اما بسیاری از اندیشمندان (*Patton, 1990; Guba and Lincoln, 1982, Maxwea, 1992*)

55- Positivism

56- Chaos Theory

57- Interpretive Paradigm

58- Critical Theory

59- Feminism

60- Postmodernism

61- Survey Strategy

62- Experiment Strategy

63- Case study

64- Grounded Theory

65- Ethnography

66- Action research

67- Focus group

68- Documentary method

پژوهشهای کیفی بی‌اعتباری بسیاری از پژوهشهای محض پرسش‌نامه‌ای را آشکار کرده‌اند. به اعتقاد طرفداران پژوهشهای کیفی باید با واژگان خاص این پژوهشها به سراغ این پژوهشها رفت. برخی دیگر مدعی‌اند که روایی و پایایی در همه نوع پژوهش (کمی یا کیفی) مطرح است اما محتوای آن دو متفاوت است. در این مقاله پس از بررسی مبنای پارادایمی و تفاوت‌های روش‌شناسی کمی و کیفی با بحث از روایی و پایایی و خاستگاه آنها، استراتژی‌هایی برای ارتقاء روایی و پایایی در پژوهشهای کیفی ارائه خواهد شد.

۲- روش‌شناسی‌های پژوهش

روش‌شناسی‌های پژوهشی را از نظر کمیت‌پذیری به دو طبقه کلی کمی و کیفی تقسیم می‌کنند. طبقه سومی نیز تحت عنوان رویکرد شیوه ترکیبی^{۶۹} وجود دارد. روش‌شناسی‌های کیفی و کمی موضع هستی‌شناسانه متضادی دارند. روش‌شناسی کیفی در پارادایم‌های تفسیری^{۷۰}، تئوری انتقادی، پست مدرنیسم و فمینیسم قرار می‌گیرد. این پارادایم‌ها را می‌توان به طور کلی پارادایم کلی‌نگرانه- استقرایی^{۷۱} توصیف کرد. (Sarantakos, 1998)

از آنجهت کلی‌نگرند که کلیت پدیده و همه‌ی پیچیدگی آن را مورد مطالعه قرار می‌دهند بجای آن که پدیده را به اجزایی تجزیه و با تعیین دقیق متغیرها، روابط علی را مورد بررسی قرار دهند (Patton, 1990: 230). از طرف دیگر، روش‌شناسی‌های کمی در پارادایم اثبات‌گرایی و تئوری آشوب جای می‌گیرند. در عین حال، تئوری آشوب در صورتی که جنبه استعاره‌ایی آن مورد استفاده قرار گیرد در پژوهش‌های کیفی نیز کاربرد

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
رتال جامع علوم انسانی

⁶⁹ - Mixed method approach

⁷⁰ - Interpretive paradigm

⁷¹ - Holistic-Inductive Paradigm

دارد^{۷۲} (Patton, 1990:231). اما به طور کلی این دو پارادایم به عنوان پارادایم فرضیه‌ای-قیاسی^{۷۳} توصیف می‌شوند، اگرچه تئوری آشوب ماهیتاً غیر خطی است ولی اثبات‌گرایی، ماهیتی خطی دارد. در عین حال هر دو، جهان را در قالب بازنمایی‌های عددی^{۷۴} توصیف می‌کنند (مگر آنکه جنبه‌ی استعاره‌ای تئوری آشوب مورد استفاده قرار گیرد). بین پارادایم‌های کلی‌نگرانه- "استقرایی" و "فرضیه‌ای-قیاسی"، رویکرد شیوه ترکیبی وجود دارد. رویکرد شیوه ترکیبی، شیوه‌های مورد استفاده در روش‌شناسی‌های کمی و کیفی را به طرق و میزانهای مختلف ترکیب می‌کند.

۱-۲- انتخاب روش‌شناسی مناسب

پژوهشگر در انجام هر پژوهش و انتخاب روش‌شناسی باید ماهیت محیط مورد مطالعه یا "مسئله پژوهش" و همینطور محدودیت‌های پژوهش نظیر زمان و منابع را مد نظر قرار دهد. منابع ممکن است منابع انسانی یا پولی یا ابزار پژوهش باشد. همچنین باید بین موضوع مورد مطالعه و روش‌شناسی نوعی سازگاری وجود داشته باشد. برای مثال آن سؤال پژوهش که در پی تعیین همبستگی بین حقوق و دستمزد و نرخ ترک خدمت است می‌تواند از روش‌شناسی کمی نه کیفی استفاده کند زیرا کانون تمرکز آن بر کمی‌سازی است. در عین حال، اگر سؤال پژوهش در پی تعیین ماهیت اثرگذاری حقوق و دستمزد بر نرخ ترک خدمت است آنگاه باید از روش‌شناسی کیفی استفاده کرد. و اگر سؤال پژوهش بر تعیین همبستگی و ماهیت تأثیرگذاری حقوق و دستمزد بر نرخ ترک خدمت استوار است رویکرد شیوه ترکیبی ممکن است استفاده شود.

پژوهشگر هنگام انجام پژوهش سه راه‌کار در اختیار دارد:

- ✓ روش‌شناسی کمی
- ✓ روش‌شناسی کیفی

⁷³- Hypothetic- Deductive

⁷⁴- Numeric Representations

۷ رویکرد شیوه ترکیبی

ماهیت پژوهش، محیط پژوهش، محدودیتهای احتمالی و پارادایم‌های زیربنایی که مأخذ الهام‌بخش پژوهش است (فرضیه‌ای- استقرایی، کلی‌نگر- قیاسی) معیارهای تعیین‌کننده انتخاب یکی از آن سه خواهد بود.

۳- مبانی نظری کمی و کیفی

دو اصطلاح تحت عنوان "عمیق‌نگری"^{۷۵} و "سطحی‌نگری"^{۷۶} در رشته‌ی انسان‌شناسی وجود دارد که به طور خاص از ابتدا با استراتژی کیفی قوم‌نگاری پیوند داشته‌اند. قوم‌نگاری را هنر و علم توصیف یک گروه یا یک فرهنگ تعریف می‌کنند (دانایی فرد، حسن و همکاران ۱۳۸۳) که با اصطلاحات فوق اعتبار کسب کرده است. این دو اصطلاح دو رویکرد کاملاً مجزا نسبت به گردآوری داده‌ها هستند و متعاقباً نقش پژوهشگر در محیط مطالعه و همین‌طور تحلیل داده‌ها را توصیف می‌کنند. رویکرد عمیق‌نگر صرفاً به توصیف نوعی زبان یا یک فرهنگ (به طور کامل) در یک زمان خاص توجه دارد. این رویکرد تلاش می‌کند تا الگوی آن زبان یا فرهنگ خاص را به طریقی کشف و توصیف و عناصر متبوع آن فرهنگ را بهم پیوند دهد بجای آن که تلاش کند آن فرهنگ یا زبان را بر اساس نوعی طبقه بندی از قبل تعیین شده توصیف کند (Pleto and Pleto, 1978). رویکرد تحلیلی سطحی‌نگر بعضاً رویکرد "بیگانه یا خارجی" نسبت به آزمودنی نامیده می‌شود، چون در این نگاه تحلیل‌گر برای دیدن عناصر خارج از فرهنگ قرار گرفته و به مطالعه فرهنگ می‌پردازد. خصوصاً در پی مقایسه رویدادها در فرهنگهای دیگر جهت یافتن تفاوتها و شباهتهای آنهاست تا توالی طبقه‌های رویدادها درون آن فرهنگ خاص.

۳-۱- نگاههای عمیق‌نگری

⁷⁵ - Emic

⁷⁶ - Etic

اساساً نگاه عمیق‌نگرانه با پارادایم کلی‌نگر- استقرایی خصوصاً پارادایم تفسیری مرتبط می‌شود. پارادایم تفسیری بر این باور است که دیدگاه عمیق‌نگرانه بهترین محمل برای درک پدیده‌های مورد مطالعه است، زیرا دیدگاه درون‌نگر^{۷۷} یا نگاه عمیق‌نگرانه، شناخت واقعیات چندگانه را میسر می‌سازد. به علاوه، نگاه عمیق‌نگر مدعی است که:

.... رفتار فرهنگی باید همیشه در قالب دیدگاه درون‌نگر- تعریف نقش‌آفرینان- از رویدادهای انسانی مطالعه و طبقه‌بندی شود. یعنی واحدهای مفهوم‌سازی شده^{۷۸} ... باید از طریق تحلیل فرآیندهای شناختی افراد مورد مطالعه کشف شود نه این که بر اساس طبقه‌بندیهای رفتار میان فرهنگی تحمیل شود (Fetterman 1989:11).

به اعتقاد صاحب‌نظران [۲ و ۵ و ۴] در این نگاه، پژوهشگر متعهد به ورود به محیط اجتماعی است و به یکی از نقش‌آفرینان اجتماعی در آن محیط اجتماعی تبدیل می‌شود. (دانایی فرد و همکاران ۱۳۸۳؛ Fetterman 1989; Papay and Williams, 2002)

۲-۳- نگاههای سطحی‌نگر

موضع سطحی‌نگرانه با پارادایم اثبات‌گرایی پیوند دارد و مجموعه‌ای از قواعد نظام‌مند ساختار یافته را برای تفسیر محیط مطالعه بر اساس نگاه برون‌نگر مورد استفاده قرار می‌دهد. سطحی‌نگرها بجای مطالعه محیط اجتماعی به عنوان یک سیستم کلی بزرگتر مجموعه اجزاء، سیستم را به عناصر کوچکتر می‌شکنند و مورد مطالعه قرار می‌دهند.

۳-۳- ترکیب نگاههای عمیق‌نگر و سطحی‌نگرانه

همانطور که می‌توان از رویکرد شیوه ترکیبی برای روش‌شناسیهای کمی و کیفی استفاده کرد همین حالت در مورد ترکیب نگاههای عمیق‌نگر و سطحی‌نگر نیز صادق است. به اعتقاد فترمن^{۷۹} (1989) یک پژوهشگر ممکن است رویکردی عمیق‌نگر نسبت به

77- Inside View

78- Conceptualized

79- Fetterman

گردآوری و تحلیل داده‌ها اختیار کند اما زمانی می‌رسد که پژوهشگر باید به عنوان یک پژوهشگر و مفسر از منظر بیرونی به بررسی پدیده بپردازد. در هر پژوهش قوم نگارانه آمیخته‌های متنوعی از نگاه‌های عمیق‌نگر و سطحی‌نگر ممکن است مورد استفاده قرار می‌گیرد. در عین حال، فترمن مدعی است که "قوم‌نگاری خوب مستلزم هم نگاه عمیق‌نگر و هم نگاه سطحی‌نگر است". به اعتقاد وی روش‌شناسی کیفی در نگاه عمیق‌نگر و روش‌شناسی کمی در نگاه سطحی‌نگرانه جای می‌گیرد (Fetterman, 1989).

۴- روش‌شناسی کیفی

پژوهش کیفی که غالباً پژوهش توصیفی^{۸۰} نامیده می‌شود، بجای تبیین رابطه بین متغیرها با توصیف سرو کار دارد. یکی از صاحب‌نظران شیوه‌های کیفی را به عنوان مجموعه‌ای از فنون تفسیر معرفی می‌کند که در پی توصیف، رمزگشایی، برگردان و یافتن معنا پدیده‌ها نه فراوانی آنها است. این پدیده‌ها کم و بیش به طور طبیعی در علم‌الاجتماع مورد بررسی قرار می‌گیرند (Popay and Williams, 1998; 342). گوردن و لانگ‌مید^{۸۱} (Popay and William, 1998: 343) تلاش کرده‌اند پژوهش کیفی را ماهیتاً اکتشافی^{۸۲} توصیف کنند که مستلزم مشارکت تعداد معدودی پاسخ دهنده است. از این رو این نوع پژوهش در مواردی استفاده می‌شود که نوعی دغدغه نسبت به فهم^{۸۳} چگونگی وقوع پدیده‌ها و نحوه‌ی ارتباط آنها به یکدیگر وجود دارد نه سنجش رابطه بین متغیرها.

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
رتال جامع علوم انسانی

⁸⁰ - Descriptive

⁸¹ - Gordon & Longmeed

⁸² - exploratory

⁸³ - Understanding

هدف داده‌های کیفی فراهم کردن عمق و جزئیات کنش^{۸۴}، رویدادها و از نگاه نقش‌آفرینان یا آزمودنی‌های تحت بررسی است. در نتیجه روش‌شناسی کیفی می‌تواند از طریق کاوش عمیق‌تر و بررسی جنبه‌های ملموس، موضوعات بحث‌انگیز پیچیده را به بینش‌های معناداری تجهیز کند (Maxwell, 1992:279).

بنابراین روش‌شناسی‌های کیفی متصف به صفاتی نظیر "عمیق‌نگری" (Simco and Warin, 1997) "داستان سرایی"^{۸۵} (Hammersley, 1987) غنی^{۸۶} و واقعی (Bernard 1990) اما نرم و محدود هستند. همه‌ی این ویژگی‌ها، قدرت مطالعه‌ی کیفی برای پاسخ به چندین هدف پژوهش که متناسب با کاربرد آن است را نشان می‌دهد. در عین حال چنین روش‌شناسی هزینه‌بر و زمان‌بر بوده و داده‌ها را صرفاً می‌تواند از نمونه کوچکی گردآوری کند (Pope and Baker, 2000: 149). جدول ۱ نقاط قوت و ضعف روش‌شناسی کیفی را نشان می‌دهد.

جدول ۱: نقاط قوت و ضعف روش‌شناسی کیفی

نقاط ضعف	نقاط قوت
<ul style="list-style-type: none"> ● کندتر ● هزینه برتر ● پیچیده‌تر ● نرخ پاسخهای کم ● شهودی ● غیر قابل مدیریت 	<ul style="list-style-type: none"> ● شناسایی / روشن‌سازی پاسخهای خاص ● دقت بسیار بالا ● ارائه واقعیت‌ها ● نتایج تفصیلی‌تر ● فهم عمیق‌تر ● گستره‌ی بیشتر پیش‌بینی ● محاسبه حاشیه خطا

منبع: Denzin and Lincoln, 1994:4

⁸⁴ - Action

⁸⁵ - Story telling

⁸⁶ - Rich

پژوهشهایی که با توسل به روش‌شناسی کیفی انجام می‌شود ویژگیهای زیر دارند (Sarakos, 1998:12).

• بر رویکرد استقرایی^{۸۷} استوارند که ماهیت حقیقت^{۸۸} را از طریق کنکاش آن در جهان واقعی ظاهر می‌سازد.

• دیدگاه هستی‌شناسی^{۸۹} آن، جهان را مرکب از واقعیت‌های چندگانه^{۹۰} می‌بیند؛

• نوعی رابطه ذهنی بین پژوهشگر و مشارکت‌کنندگان (آزمودنی‌ها) وجود دارد که اشاره به شناخت‌شناسی ذهنی^{۹۱} دارد.

• پژوهشگر از جانب آزمودنی فردی خارجی تصور می‌شود؛

• به منظور واکنش نسبت به محیط میدانی، طرح پژوهش^{۹۲} ساختار نیافته است و بنابراین طرح پژوهش در حین کار میدانی ظهور می‌کند؛ طرح پژوهش در هر مطالعه خاص و ویژه است چون ریشه در محیط مورد مطالعه دارد؛

• پژوهشگر به موضوعات رمزداری توجه دارد که حین پژوهش ظهور می‌کنند؛

• شیوه نمونه‌گیری غیرتصادفی است و هر شخص در جامعه مورد مطالعه از شانس مساوی انتخاب شدن برخوردار نیست؛

• داده‌ها به صورت واحدهای متنی^{۹۳} نه عددی نمایش داده می‌شوند.

• تحلیل داده‌ها بر اساس انتخاب موضوعات مورد بحث کلیدی و انگیزه‌های آزمودنی‌های تحت مطالعه متمرکز است؛

⁸⁷- Inductive approach

⁸⁸- truth

⁸⁹- Ontological view

⁹⁰- Multiple realities

⁹¹- Subjective Epistemology

⁹²- Research Design

⁹³- textual units

- نمایش یافته‌ها شکل نقلی (حکایتی)^{۹۴} دارد و پژوهشگر گزارش را در قالب اول شخص و با لحنی فعالانه تحریر می‌کند،
- گزارش پژوهش تجلی "بخشی از زندگی"^{۹۵} از محیط مطالعه بوده و صرفاً خاص آن محیط مطالعه است.

۵- روش‌شناسی کمی

- روش‌شناسی کمی در پارادایم اثبات‌گرایی یا فرضیه‌ای-قیاسی قرار دارد. پژوهش‌هایی که با اتکا به روش‌شناسی کمی انجام می‌شود ویژگی‌های زیر را دارند (Sarakos, 1998:13)
- بر رویکرد قیاسی^{۹۶} استوارند که ماهیت حقیقت را از طریق آزمون فرضیه‌ها مشخص می‌سازد.
- دیدگاه هستی‌شناسه آن جهان را مرکب از روابط علی^{۹۷} می‌داند.
- نوعی رابطه عینی بین پژوهشگر و آزمودنی‌ها متصور است که تجلی شناخت‌شناسی عینی^{۹۸} است.
- آزمودنی پژوهشگر را فردی خارجی و غیرخودی می‌داند.
- طرح پژوهش ساختار یافته، نظام‌مند و قابل تکرار است.
- پژوهشگر روابط بین متغیرها را شناسایی و آزمون می‌کند.
- شیوه نمونه‌گیری تصادفی است و هر شخصی در جامعه مورد مطالعه از شانس مساوی انتخاب شدن برخوردار است.
- داده‌های پژوهش به صورت عددی نمایش داده می‌شوند.
- تحلیل داده‌ها با استفاده از فنون آماری انجام می‌شود.

⁹⁴ - Narrative

⁹⁵ - Slice of life

⁹⁶ - Deductive approach

⁹⁷ - Causal relationships

⁹⁸ - Objective Epistemology

- نمایش یافته‌ها بر جداول آماری و نمایش‌های ترسیمی استوار است و متن گزارش در قالب سوم شخص و با استفاده از لحن منفعلانه نوشته می‌شود.
- گزارش حاوی یافته‌هایی از نمونه است که ممکن است به جامعه وسیع‌تر پژوهش تعمیم داده شود.

۶- تفاوت‌های روش‌شناسی کمی و کیفی

پژوهشگران کیفی معتقدند که توصیف‌های غنی از جهان اجتماعی ارزشمندند، در حالی که پژوهشگران کمی با ویژگی‌های سطحی‌نگری و قانون بنیادی^{۹۹} خود کمتر به چنین جزئیاتی توجه دارند (Sieber, 1998).

تفاوت‌های بین دو روش‌شناسی را می‌توان در رویکرد پژوهشی (قیاسی در برابر استقرایی)، دیدگاه هستی‌شناسانه (فرضیه محوری در برابر پژوهش در جهان واقعی)، دیدگاه شناخت‌شناسی (عینی در برابر ذهنی)، نمایش مفاهیم (متغیرها در برابر موضوعات محوری بررسی)، طرح پژوهش (ساختار یافته، نظام‌مند و تکرار پذیر در برابر ساختار نیافته، خود جوش، خاص پژوهش)، نمایش داده‌ها (عددی یا متنی)، رویکرد تحلیلی (آماري یا موضوعی)، نمایش یافته‌ها (جداول آماری، نمودارها در برابر نمایش حکایتی)، سخن گزارش پژوهشگر (سوم شخص و منفعلانه در برابر اول شخص و فعالانه) و انعکاس جهان واقعی (نماینده‌گی^{۱۰۰} در برابر بخشی از زندگی)، داشت. جدول ۲ تفاوت‌های عمده دو روش‌شناسی را فهرست کرده است.

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

⁹⁹ - Homothetic

¹⁰⁰ - Representative

جدول ۲: تفاوت‌های عمده روش‌شناسی کمی و کیفی

محو‌رهای تفاوت	کیفی	کمی
رویکرد پژوهش	قیاسی	استقرایی
دیدگاه هستی‌شناسانه	واقعیات چندگانه	روابط علی
ماهیت حقیقت	ریشه در جهان واقعی	آزمون فرضیه
دیدگاه شناخت‌شناسانه	عینی	ذهنی
موقعیت پژوهشگر	درونی	بیرونی
طرح پژوهش	ساختار نیافته خود جوش خاص پژوهش	ساختار یافته نظاممند تکرار پذیر
کانون پژوهش	محو‌رهای مورد بحث حین پژوهش	متغیرها
انتخاب آزمودنی	غیر تصادفی	تصادفی
بازنمایی داده‌ها	متنی	عددی
تحلیل	محو‌رهای مورد بحث ^{۱۰۱}	تحلیل‌های آماری
بازنمایی یافته‌ها	حکایتی	جداول و نمودارهای آماری
صدای پژوهشگر	اول شخص، لحن فعالانه	سوم شخص، لحن فعالانه
انعکاس جهان واقعی	بخشی از زندگی	نماینده

منبع: (Sarakos, 1998:14)

۷- شیوه‌های ترکیبی

مفهوم شیوه‌های ترکیبی اشاره به ترکیب روش‌شناسی‌های کمی و کیفی به طرق و درجات مختلف دارد. در برخی از پژوهش‌ها، شیوه‌های ترکیبی مناسب به نظر می‌رسد. حامیان شیوه‌های ترکیبی مدعی‌اند که ترکیب شیوه‌ها باعث رفع "نواقص" روش‌شناسی‌های کمی و کیفی می‌شود. مخالفان مدعی‌اند که چون دو روش‌شناسی در

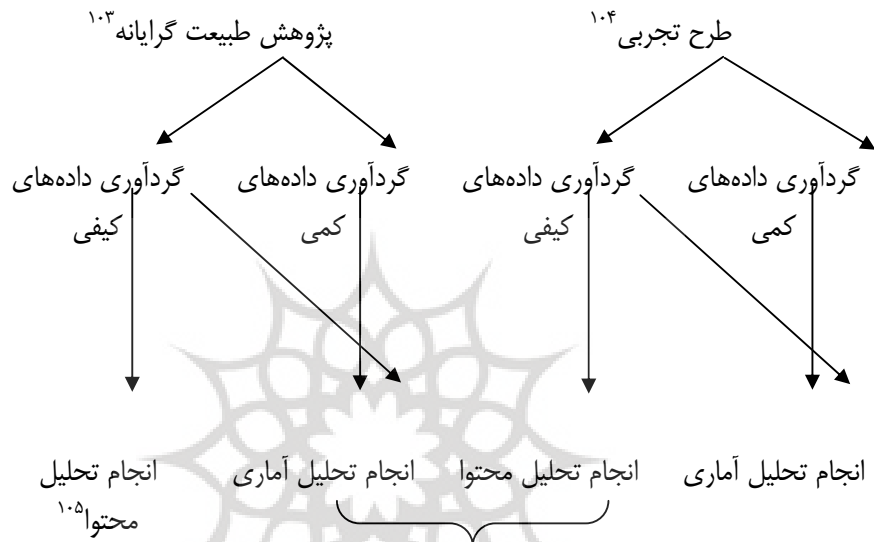
¹⁰¹- Themes

پارادایم خاصی قرار دارند که هستی‌شناسی و شناخت‌شناسی آنها متفاوت است، ترکیب شیوه‌ها منجر به ترکیب دیدگاه‌های تئوریک می‌شود که با هم در تناقض هستند. با استفاده از رویکردهای قیاسی و استقرایی می‌توان اثبات‌گرایی و تئوری آشوب را قیاسی محور و مبتنی بر یک پارادایم تحت عنوان پارادایم فرضیه‌ای - قیاسی طبقه‌بندی کرد و پارادایم تفسیری، تئوری انتقادی، فمینیسم و پست مدرنیسم را استقراء محور و مبتنی بر پارادایمی دیگر تحت عنوان پارادایم "گلی‌نگر - استقرایی" تصور کرد. پیتون^{۱۲} (1990) مدلی را ارائه می‌دهد که شیوه‌های احتمالی ترکیب شیوه‌های مبتنی بر این دو پارادایم کلان را نشان می‌دهد.

شکل شماره ۱: رویکردهای پژوهشی محض و ترکیبی

پارادایم "فرضیه‌ای-قیاسی محض" پارادایم "کلی‌نگر-استقرایی محض"

پارادایم‌های ترکیبی^{۱۰۶}
(مسیرهای میان‌بر)

منبع: (Patton, 1990:230)

پرونده‌های علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
رتال جامع علوم انسانی

¹⁰³ - Naturalistic Inquiry
¹⁰⁴ - Experimental Design
¹⁰⁵ - Content Analysis
¹⁰⁶ - Mixed Paradigms

شیوه‌های ترکیبی جزئی از کثرت‌گرایی^{۱۰۷} خصوصاً کثرت‌گرایی در روش‌شناسی^{۱۰۸} هستند اصطلاح "کثرت‌گرایی در روش‌شناسی" با بحث از شیوه‌های ترکیبی متناسب است. کثرت‌گرایی در روش‌شناسی اشاره به ترکیب بخشهایی از رویکردهای روش‌شناسانه محض و در نتیجه خلق استراتژی‌های روش‌شناسانه ترکیبی^{۱۰۹} دارد. برای تحقق این امر جدایی عناصر "سنجش"^{۱۱۰}، "طرح پژوهش" و "تحلیل" در پارادایم "فرضیه‌ای-قیاسی" (تجربی/ کمی) و پارادایم کلی‌نگرانه-استقرایی (کیفی/ طبیعت‌گرایانه) ضروری است ... استراتژی شیوه‌های کیفی در حالت آرمانی از سه بخش زیر تشکیل می‌شود:

۱- داده‌های کیفی

۲- طرح پژوهش طبیعت‌گرایانه کلی‌نگرانه-استقرایی

۳- تحلیل محتوا یا تحلیل مورد

در رویکرد فرضیه‌ای-قیاسی، مطالعه آرمانی شامل:

(۱) داده‌های کمی از طریق (۲) طرح‌های تجربی (یا شبه تجربی) و (۳) تحلیل آماری است. به اعتقاد سبیر^{۱۱۱} (Miles and Suberman, 1994) شیوه‌های ترکیبی می‌تواند بر اساس "گردآوری داده"، "تحلیل داده‌ها" و "طرح پژوهش" محقق شود. مایلز و هابرم^{۱۱۲} (1994) کاربرد شیوه‌های ترکیبی را منوط به داشتن ترکیب‌های ممکن زیر می‌دانند:

۱- گردآوری همزمان و یکپارچه داده‌های کمی و کیفی در حین مرحله کار میدانی

۲- انجام کار میدانی کیفی در کنار انجام یک پیمایش چند بخشی که در بخش اول پیمایش پژوهشگر میدانی را از نقاط محوری برای مشاهده آگاه می‌سازد- به طور مشابه کار میدانی ممکن است محور پیمایش را در بخشهای بعدی پالایش کند.

¹⁰⁷- triangulation

¹⁰⁸- Methodological triangulation

¹⁰⁹- Methodological Strategies

¹¹⁰- Measurement

¹¹¹- Sieber

¹¹²- Miles & Huberman

۳- ابتدا پژوهش اکتشافی کیفی که آگاهی بخش ساخت ابزار گردآوری داده‌های کمی (برای مثال پرسش‌نامه) است و سپس انجام کار میدانی کیفی برای درک عمیق‌تر یافته‌های کمی.
۴- یک نقطه آغاز کمی نظیر پیمایش مورد استفاده برای تعیین نقاط محوری برای یک مطالعه کیفی که ممکن است به دنبال آن نوعی مطالعه کمی برای روش ساختن یافته‌های متعارض صورت گیرد.

بنابراین یکی از راه‌های اعتباردهی به روایی و پایایی کثرت‌گرایی است. اما راه‌های دیگر چیست؟

۸- روایی و پایایی در پژوهش

بدون وجود دقت علمی^{۱۱۳}، پژوهش (کمی یا کیفی) بی‌ارزش بوده و مطلوبیت خود را از دست می‌دهد. بنابراین دغدغه نسبت به پایایی و روایی در همه شیوه‌های پژوهش، مورد توجه بسیاری از پژوهشگران قرار دارد. چالش‌ها نسبت به دقت علمی در پژوهش‌های کیفی با گسترش و ترویج نرم افزارهای آماری و توسعه سیستم‌های محاسباتی در پژوهش‌های کمی همزمان شده است. همزمان با نقد پژوهش‌های کمی بخاطر اتکا به اعداد و ارقام، پژوهش کیفی نیز از جهت روایی و پایایی مورد چالش قرار گرفت. تعدادی از پژوهشگران پیشنهاد در عرصه پژوهش‌های کیفی بجای تعیین چگونگی توجه به دقت علمی در پژوهش کیفی، ادعا کردند که روایی و پایایی واژه‌های خاص پارادایم کمی بوده و با پژوهش کیفی سنخیت ندارند (Guba 1981:76). برخی از اندیشمندان معیارهای دیگری را برای تعیین روایی و پایایی و هم‌منطور تضمین دقت علمی در پژوهش کیفی پیشنهاد کردند (Howe and Eisehordt; Lincoln, 1995). در دهه‌ی ۱۹۸۰ گوبا و لینکلن^{۱۱۴} مفهوم "قابلیت اعتماد"^{۱۱۵} را به عنوان معیاری برای جایگزینی روایی و پایایی مطرح کردند

¹¹³ - Rigor

¹¹⁴ - Guba and Lincoln

¹¹⁵ - Trustworthiness

تا به کمک آن دقت علمی را در پژوهش کیفی مورد ارزیابی قرار دهند. این مفهوم از چهار عنصر زیر تشکیل می‌شود:

● قابلیت اعتبار^{۱۱۶}

● قابلیت انتقال^{۱۱۷}

● قابلیت اتکا^{۱۱۸}

● قابلیت تأیید^{۱۱۹}

برای تأیید دقت علمی در پژوهشهای کیفی با استفاده از مفهوم "قابلیت اعتماد" و عناصر چندگانه آن استراتژی‌های متعددی نظیر ردیابی حسابرسی گونه^{۱۲۰}، بازبینی در زمان کدگذاری، طبقه‌بندی یا تأیید نتایج با مراجعه به آزمودنی‌ها، تأیید همکاران پژوهشی^{۱۲۱}، تحلیل مورد کیفی^{۱۲۲}، تأیید ساختاری^{۱۲۳} و کفایت منابع مورد ارجاع^{۱۲۴} (*Guba and Lincoln, 1989*) مورد استفاده قرار داده‌اند. بعدها گوبا و لینکلن معیار سندیت یا اصالت^{۱۲۵} را تدوین کردند که خاص پیش فرضهای ساخت‌گرا است و می‌تواند برای ارزیابی کیفیت پژوهش‌های ابعاد روش‌شناسانه استفاده شود (*Babbie, 1990*). اگرچه گوبا و لینکلن هشدار دادند که ممیزی پژوهش در طی مطالعه باعث می‌شود پژوهشگر از خطر نادیده گرفتن تهدیدهای جدی علیه روایی و پایایی پژوهش بگریزد و در پایان پژوهش آنها را اصلاح کند.

¹¹⁶- Credibility

¹¹⁷-Transferability

¹¹⁸-Dependability

¹¹⁹- Conformability

¹²⁰- Audit trail

¹²¹- Peer Debriefing

¹²²- Negative Case Analysis

¹²³- Structural Corroboration

¹²⁴- Referential material adequacy

¹²⁵- Authentic

این تغییر جهت از ممیزی پژوهش در طی فرآیند به رویه‌های ارزیابی بعد از انجام پژوهش به نحو ظریف و تدریجی رخ داد. اکنون هیچ‌گونه تمایزی بین رویه‌هایی که روایی را در طی پژوهش تعیین می‌کند و رویه‌هایی که ره‌آوردهای پژوهشی را مورد ارزیابی قرار می‌دهد، وجود ندارد.

ادبیات موجود در باب روایی چندان منسجم نیست. این حالت در مورد پژوهش‌های کیفی قدری بیشتر صادق است، به همین جهت تصور می‌شود که پژوهش‌های کیفی فاقد روایی و پایایی هستند (Lincoln, 1995, Guba and Lincoln, 1982). به همین جهت پژوهشگران کیفی در زمینه دریافت وجوه مالی و انتشار آثار کیفی و بی‌توجهی سیاست‌گذاران و کارگزاران به آنها با دشواریهای زیادی مواجه بودند (حاکمیت این وضعیت در اکثر محافل علمی داخلی کشور یکی از دلایلی است که کماکان مجلات علمی-پژوهشی از چاپ مقاله‌های کیفی اجتناب می‌کنند).
اما آیا واقعاً پژوهش‌های کیفی روایی و پایایی ندارند و بررسی‌های کمی اعتبار بیشتری دارند؟

۸-۱-۸- روایی و پایایی در روش‌شناسی کمی

وقتی پژوهشگری دست به انجام پژوهشی می‌زند خواه از روش‌شناسی کمی استفاده کند خواه کیفی باید روایی و پایایی پژوهش را مد نظر قرار دهد. اساساً پژوهشگر باید نشان دهد که سئوالها و سنجه‌های مورد استفاده برای گردآوری داده‌ها پایا و روا هستند یا خیر. در عین حال روایی و پایایی در روش‌شناسی کیفی متفاوت از روش‌شناسی کمی است.

۸-۱-۱- روش‌شناسی کمی

در پارادایم قیاسی - فرضیه‌ای، "پایایی اشاره به این نکته دارد که آیا یک سنجه خاص که به طور مکرر برای سنجش یک مفهوم به کار می‌رود می‌تواند منجر به نتایج مشابهی در هر زمان شود یا خیر؟" (Saran takos, 1998) در حالی که روایی " نشان می‌دهد که تا چه حدی یک سنجه تجربی به طور مکفی معنای واقعی مفهوم تحت بررسی را انعکاس می‌دهد (Saran takos, 1998). برای برجسته کردن تفاوت بین این دو

اصطلاح، یک سنجه روا برای سنجش زمان را می‌توان از یک زمان سنج بدست آورد که دقیقه و ثانیه را نشان می‌دهد. در عین حال یک سنجه پایا حاصل نخواهد شد اگر از کورنومتر (*Saran takos, 1998*) استفاده کنیم زیرا این کورنومترها تابع تفاوتها هستند. با این حال در روش‌شناسی کمی انواع مختلفی از روایی وجود دارد: روایی صوری، روایی مربوط به معیار، روایی محتوا و روایی سازه. در کتابهای روش تحقیق در ایران فراوان از آنها ذکر شده است (*Kirk and Miller, 1986:20*).

۲-۸- روش‌شناسی کیفی

در پارادایم کلی‌نگرانه- استقرایی، "روایی کامل، پایایی کامل را در بر می‌گیرد اما عکس آن صادق نیست؛ روایی کامل از لحاظ تئوریک غیرممکن است. (*Denzin, 1988*). اما انواع متعددی از پایایی در روش‌شناسی کیفی وجود دارد:

۱- پایایی در ره‌آورد^{۱۲۶}: زمانی محقق می‌شود که شیوه مشاهده انتخابی به طور دائم ره‌آورد مشابهی فراهم می‌کند (*Denzin, 1988*).

۲- پایایی در مشاهده^{۱۲۷}: که به ماهیت تغییرناپذیر یک مشاهده در گذر زمان مرتبط می‌شود (*Denzin, 1988*).

۳- پایایی همزمان^{۱۲۸}: به مقایسه‌پذیری یا هم‌افزایی مشاهدات که همزمان رخ می‌دهند اشاره می‌کند (*Denzin, 1988*).

پژوهشگران باید آگاه باشند که روایی و پایایی به هیچ وجه متقارن نیستند. کسب پایایی کامل بدون هیچ‌گونه روایی آسان است. از طرف دیگر روایی کامل می‌تواند پایایی را برای هر مشاهده‌ای که می‌تواند منجر به حقیقت شود تضمین کند (*Denzin, 1988*).

¹²⁶- Quixotic Reliability

¹²⁷- Diachronic Reliability

¹²⁸- Synchronic Reliability

۹- کثرت گرایی

به زعم دن زن و لینکلن (Denzin and Lincoln, 1994:6) کثرت گرایی ابزار یا استراتژی اعتباردهی نیست، بلکه راهی برای اعتباردهی است. بدین ترتیب، کثرت گرایی به منظور تصحیح هر نوع سوگیری یا بهبود روایی استفاده نمی شود زیرا هدف کثرت گرایی چنین نیست (Denzin and Lincoln, 1994; Flick, 1992). کثرت گرایی بدان علت استفاده می شود که "هیچ گونه شیوه ای وجود ندارد که به حد کفایت مسأله را حل کند ... چون هر شیوه جنبه های متفاوتی از واقعیت تجربی را نشان می دهد، شیوه های چندگانه مشاهدات باید به کار گرفته شود (Denzin and Lincoln, 1994). دن زن (Janesick, 1994:257) چهار نوع کثرت گرایی را شناسایی کرده است که عبارتند از:

۱) کثرت گرایی در داده ها^{۱۲۹} ۲) کثرت گرایی در پژوهشگر^{۱۳۰} ۳) کثرت گرایی در تئوری^{۱۳۱} ۴) کثرت گرایی در روش شناسی^{۱۳۲}

کثرت گرایی در داده ها اشاره به بهره گیری از مأخذ مختلف داده ها در فرآیند پژوهش دارد. استفاده از چند پژوهشگر یا ارزیاب در یک پژوهش کثرت گرایی در پژوهشگر را تداعی می کند. کثرت گرایی در تئوری اشاره به بکارگیری چند تئوری یا نگاه برای تحلیل داده ها دارد. استفاده از چندین شیوه برای گردآوری داده ها در یک پژوهش به معنای کثرت گرایی در روش شناسی است. جنیسیک^{۱۳۳} (Morse, 1999:717) کثرت گرایی میان رشته ای را به گونه شناسی کثرت گرایی دن زن و لینکلن می افزاید. به زعم وی رشته های دیگر می توانند مأخذ آگاهی بخش فرآیند پژوهش باشند و بدان طریق فهم از شیوه و داده ها را گسترش دهند.

۱۰- ارزیابی پس از انجام پژوهش

¹²⁹ - Triangulation in Data

¹³⁰ - Triangulation in Investigator

¹³¹ - Triangulation in Theory

¹³² - Triangulation in Methodology

¹³³ - Jenesick

استانداردهای ارزیابی پس از اتمام پژوهش^{۱۳۴} به داوران اطمینان می‌دهد که تا چه حد پژوهشگر در انجام پژوهش از شایستگی رعایت هنجارهای معین برخوردار بوده است. دقت علمی پژوهش بر اساس قرائن ملموس با استفاده از انواع فنون پژوهشی انجام می‌شود (بازبینی آزمایشی، بازبینی یافته‌ها توسط عضو مشارکت‌کننده). اگر ارزیابی مثبت باشد داور فرض می‌کند که مطالعه با دقت علمی انجام شده است. اما صاحب‌نظران (*How and Eisenhardt, 1990*) این پیش‌فرض را به چالش می‌کشند و مدعی‌اند این فرآیندها کمتر تحقق واقعی روایی و پایایی را نشان می‌دهند. در واقع، دقت علمی بر رویه‌های خاص خارج از فرآیند پژوهش اتکا می‌کند. برای مثال، بازبینی آزمایشی^{۱۳۵} ممکن است مهر تأییدی بر تصمیم‌های اتخاذ شده در سراسر پروژه باشد، اما در مورد کیفیت آن تصمیم‌ها و خردمایه عقبه‌ی این تصمیم‌ها یا حساسیت پژوهشگر نسبت به داده‌ها کمتر اظهار نظر می‌کند. نکته مهم آنکه برای شناسایی یا تأیید نواقص واقعی موجب تخریب پایایی و روایی می‌گردد و کاربرد محدودتری دارد. در نتیجه آنها نه می‌توانند برای راهنمایی فرآیند پژوهش و نه برای تضمین یک محصول پژوهش عالی استفاده شوند بلکه فقط می‌توان از آنها برای مستند ساختن دوره تحلیل استفاده کرد.

به علاوه، گوبا و لینکلن (*Guba, Lincoln, 1982: 190*) بازبینی یافته‌ها توسط عضو^{۱۳۶} را به عنوان فرآیند پیوسته در طی تحلیل داده‌ها توصیف می‌کنند. اگرچه این فن، برای بازبرگرداندن نتایج به مشارکت‌کنندگان اصلی برای تحقق ممیزی پژوهشی فن جذابی است ولی به طور واقعی یک استراتژی ممیزی پژوهشی نیست. با توجه به این که

چندین روش‌شناسی برای تعریف ممیزی پژوهشی وجود دارد. بنابراین تعیین استراتژی‌هایی برای ارتقاء ممیزی پژوهشی ضروری است (*Morse, 1998:444*).

¹³⁴ - Post-hoc evaluation

¹³⁵ - Audit trails

¹³⁶ - Member checks

مسأله فراروی بازبینی یافته‌ها توسط عضو(آزمودنی) آن است که نتایج مطالعه ترکیب و بستزدایی^{۱۳۷} می‌شود و از مشارکت‌کنندگان استخراج می‌شود به طوری که هیچ دلیلی برای افراد وجود ندارد که قادر به تأیید تجربه خود و دیگران باشند (Morse, 1998:444). پژوهشگرانی که می‌خواهند نسبت به دغدغه‌های خاص مشارکت‌کنندگان حساس باشند ممکن است برای بدست آوردن نتایج در سطح توصیفی‌تری به منظور حل دغدغه‌های فردی مشارکت‌کنندگان تحت فشار قرار گیرند.

بنابراین، بازبینی‌های عضو ممکن است به طور واقعی کار پژوهشگر را بی‌اعتبار سازد و سطح تحلیل را نامناسب جلوه دهد. نتیجه آن است که هیچ گونه تمایزی بین رویه‌هایی که روایی را در طی انجام پژوهش تعیین می‌کنند و رویه‌هایی که پژوهش را به اعتبار کاملیت تجهیز می‌کند، وجود ندارد. در عین حال، به اعتقاد صاحب‌نظران (Morse, 1998) واژه‌های روایی و پایایی با پژوهش کیفی متناسب است و باید حفظ شود. دغدغه این صاحب‌نظران آن است که معرفی معیارها و واژه‌شناسی موازی خاص پژوهش کیفی آن را از علم و مشروعیت علمی دور کند.

مسأله تعدد در واژه‌شناسی ممکن است استاندارد، اهداف و معیارهای مترادف را تهدید کند و معیارهای مورد استفاده یک پژوهشگر کیفی ممکن است از جانب پژوهشگر دیگر به عنوان یک هدف بیان شود. برای مثال ین (Morse, 1997:717) "قابلیت اعتماد" را به عنوان معیاری برای آزمون کیفیت طرح پژوهش، توصیف می‌کند در حالی که گوبا و لینکلن (Howe, Eisenhardt, 1990) آن را هدف پژوهش می‌دانند. بعدها پژوهشگران به تبعیت از گوبا و لینکلن به سمت ارزیابی پس از انجام پژوهش تغییر جهت دادند و معیارهایی به عنوان استاندارد برای ارزیابی ارزش یک پروژه و به عنوان مدارک و شواهد تعیین شده دقت علمی در فرآیند پژوهش، تعیین کردند.

دغدغه صاحب‌نظران [Howe and Eisenhardt, 1990] - [Lincoln 1995: Guba and Lincolne 1982] آن بود که با توجه به معیار قابلیت اعتماد گوبا و لینکلن نوعی گرایش در پژوهشگران کیفی برای تمرکز بر نتایج

¹³⁷- Synthesized & berontextualized

ملموس پژوهش (که می‌تواند در انتهای یک مطالعه ذکر شود) بجای نشان دادن نحوه استفاده از استراتژی‌های ممیزی پژوهشی برای شکل‌دهی و جهت‌دهی پژوهشی در طی انجام پژوهش شکل گیرد. اگرچه استراتژی‌های قابلیت اعتماد ممکن است در تلاش برای ارزیابی دقت علمی مفید باشد ولی نفس دقت علمی را تضمین نمی‌کند. اگرچه استانداردها برای ارزیابی تناسب و مطلوبیت مفید هستند ولی تضمین نمی‌کنند که پژوهش مناسب و مفید است یا خیر.

بنابراین بهتر است اهمیت استراتژی‌های ممیزی پژوهشی مورد استفاده پژوهشگر در فرآیند پژوهش مد نظر قرار گیرد طوری که روایی و پایایی به طور فعال حاصل شود بجای آنکه در پایان پژوهش، روش‌ها یا نتایج از جانب داوران خارجی تأیید یا رد شود. رعایت برخی اصول در فرآیند پژوهش کیفی می‌تواند در تضمین دقت علمی این پژوهش‌ها مؤثر باشد. استدلال آن است که استراتژی‌ها عبارتند از حساسیت پژوهشگر، انسجام روش‌شناسی، کیفیت تزییق شوند. این استراتژی‌ها عبارتند از حساسیت پژوهشگر، انسجام روش‌شناسی، نمونه‌گیری نظری و کفایت نمونه‌گیری تحلیل دگرآوری همزمان داده‌ها و اشباع تئوریک. اصول مورد اشاره زمانی به طور مناسب استفاده می‌شوند که پژوهشگر را وادار به اصلاح جهت تحلیل و در نتیجه تضمین روایی و پایایی پژوهش کند.

۱۱- چستی ممیزی پژوهش در پژوهش کیفی

یکی از محورهای اساسی در انجام هر نوع پژوهشی اعم از کمی و کیفی ممیزی پژوهشی است. ممیزی پژوهشی عبارتست از فرآیند بازبینی، تأیید و حصول اطمینان و دستیابی به یقین. در پژوهش کیفی، ممیزی پژوهشی اشاره به سازوکارهایی دارد که برای

تضمین تدریجی روایی و پایایی و در نتیجه دقت علمی یک پژوهش در طی فرآیند انجام پژوهش استفاده می‌شود. این سازوکارها در هر کدام از مراحل پژوهش تزییق می‌شوند تا با شناسایی و اصلاح خطاها قبل از نفوذ در مدل و قبل از این که تحلیل را مخدوش سازند،

نوعی یافته‌های پژوهشی معتبر ایجاد کند. اگر اصول پژوهش کیفی دنبال شود، تحلیل، خود اصلاح^{۱۳۸} است. به عبارت دیگر پژوهش کیفی خاصیت رفت و برگشتی^{۱۳۹} دارد نه خطی طوری که یک پژوهشگر کیفی خوب بین طرح پژوهش و اجرای آن حرکت رفت و برگشتی دارد تا همسازی بین فرموله کردن سؤال، مبانی نظری پژوهش، نمونه‌گیری، استراتژیهای گردآوری داده‌ها و تحلیل تضمین شود. داده‌ها به صورت نظام‌مند بازبینی می‌شوند، کانون تمرکز پژوهش در طول انجام پژوهش حفظ می‌شود و تناسب داده‌ها و کار تحلیل مفهومی و تفسیر به صورت مستمر نظارت و ممیزی می‌شود. استراتژیهای ممیزی پژوهشی به پژوهشگر کمک می‌کند که در چه زمانی فرآیند پژوهش را تداوم بخشد، متوقف سازد یا اصلاح کند تا روایی و پایایی تحقق یابد و دقت علمی تضمین شود.

پژوهشگران کیفی با تاسی به پژوهشگران علمی اثبات گرا میل به تمرکز بر ره‌آوردهای مطلوب پژوهش دارند تا این که نشان دهند چگونه استراتژیهای ممیزی پژوهش برای شکل‌دهی و جهت‌دهی پژوهش در طی انجام پژوهش استفاده شوند. اگرچه استراتژیهای "قابلیت اعتماد" مد نظر گوبا و لینکلن (*Howe and Eisenhardt, 1990*) در تلاش برای ارزیابی دقت علمی مفیدند ولی فی‌نفسه دقت علمی را تضمین نمی‌کنند.

بنابراین توجه به اهمیت استراتژیهای ممیزی پژوهشی در فرآیند پژوهش از جانب پژوهشگر طوری که روایی و پایایی حاصل شود مفیدتر از آن است که پس از پایان پژوهش ارزیابان خارجی بخواهند روایی و پایایی را مورد ارزیابی قرار دهند. این استراتژیها در صورتی که به نحو مناسب استفاده شوند محقق را وادار می‌کنند جهت تحلیل^{۱۴۰} و گستره بررسی را در حد ضرورت اصلاح کرده و در نتیجه روایی و پایایی پروژه به اتمام رسیده را تضمین کنند.

¹³⁸ - Self - Correcting

¹³⁹ - Iterative

¹⁴⁰ - Direct of research

اما بخش اعظم ادبیات موجود در باب استراتژیهای ممیزی پژوهشی بر نحوه‌ی اجرای این استراتژیها بجای نحوی بهینه‌سازی ره‌آورد پژوهش متمرکز بوده‌اند. در عمل، کار تحلیلی پژوهشگر زیربنای این استراتژیها است که اثربخشی آنها را تضمین می‌کند. برای مثال بسیاری از تصمیم‌های پژوهشی ممکن است زیربنای انتخاب نمونه باشد که مستلزم حساسیت نسبت به نیازهای شکل‌دهی، ممیزی پژوهشی و تدوین تئوری هستند.

۱-۱۱- استراتژیهای ممیزی پژوهش

برای اجرای ممیزی پژوهشی^{۱۴۱} که روایی و پایایی داده‌ها را تضمین می‌کند استراتژیهای مختلفی پیشنهاد شده‌اند که مهمترین آنها به شرح زیرند:

۱-۱-۱- حساسیت پژوهشگر^{۱۴۲}

روایی و پایایی پژوهش فقط به تبحر پژوهشگر کیفی بستگی دارد. خلاقیت، حساسیت، انعطاف‌پذیری و مهارت پژوهشگر در استفاده از استراتژیهای ممیزی است که روایی و پایایی بررسی را تعیین می‌کند. برای مثال تحلیل مستمر^{۱۴۳} منجر به حدسها و سؤالهایی می‌شود که نمونه‌گیری تعمدی^{۱۴۴} را ایجاب می‌کند. پژوهشگر داده‌ها را تحلیل می‌کند و این تحلیل میزان درگیر کردن آزمودنی بعدی در پژوهش را تعیین می‌کند. بر این اساس پژوهشگر باید به صورت باز عمل کند و حساس، خلاق و منعطف باشد و هر ایده‌ای که صرفنظر از جذابیت آن به طور ضعیف تأیید می‌شود را کنار گذارد. بنابراین

ویژگیها و کنش‌های پژوهشگر است که پژوهش اجتماعی را شکل می‌دهد و در تضمین روایی و پایایی بهینه از اهمیت زیادی برخوردار است.

¹⁴¹ - Verification

¹⁴² - Investigator responsiveness

¹⁴³ - Ongoing analysis

¹⁴⁴ - Purposive sampling

فقدان حساسیت پژوهشگر در همه مراحل فرآیند پژوهش نوعی تهدید پنهان علیه روایی است و تهدیدی است که خود را در معیارهای پس از ارزیابی آشکار می‌سازد. فقدان حساسیت پژوهشگر ممکن است به علت فقدان دانش، پایین‌دستی بیش از حد به دستورالعملها بجای گوش دادن به داده‌ها، ناتوانی در انتزاعی‌سازی، ترکیب یا حرکت فراتر از فنون کدگذاری داده‌ها، استفاده قیاسی از چارچوبهای پیشین یا تبعیت از دستورالعملها به شیوه ای روتین به جای استفاده استراتژیک از آنها در تصمیم‌گیری، باشد.

۲-۱-۱۱- انسجام روش‌شناسی^{۱۴۵}

انسجام روش‌شناسی همسویی بین سؤال پژوهش و عناصر شیوه‌ی پژوهش را تضمین می‌کند. وابستگی متقابل اجزاء پژوهش کیفی ایجاب می‌کند که سؤال پژوهش با شیوه‌ی پژوهش که داده‌ها و رویه‌های تحلیل را بهم سازگار می‌سازد، همساز باشد. فرآیند پژوهش در پژوهش کیفی خطی نیست. داده‌ها ممکن است به نحو متفاوتی بررسی شوند طوری که ممکن است سؤال پژوهش تغییر داده شود یا شیوه‌های گردآوری داده‌ها اصلاح گردد. ممکن است طرح‌های نمونه‌گیری گسترش داده شده یا به طور کلی دگرگون شوند. متناسب ساختن این عناصر با داده‌ها جهت رعایت اهداف تحلیلی باید با ممیزی پژوهش عنصر قبلی و پیش‌فرضهای روش‌شناسانه^{۱۴۶} به عنوان یک کل متناسب باشد.

۳-۱-۱۱- متناسب بودن نمونه

در نمونه‌ی پژوهش کیفی باید از آزمودنی‌هایی استفاده شود که بهترین دانش در مورد موضوع پژوهشی را دارا هستند. این امر باعث می‌شود که کارآمدی و اثربخشی اشباع طبقه‌ها^{۱۴۷} همراه با بهینه کردن کیفیت داده‌ها تضمین شود. کفایت نمونه‌گیری^{۱۴۸} که بر اساس اشباع و تکرار پذیری محقق می‌شود (Morse, 1997) بدان معناست که

¹⁴⁵ - Methodological coherence

¹⁴⁶ - Methodological Assumptions

¹⁴⁷ - Saturation of categories

¹⁴⁸ - Sampling Adequacy

داده‌های کافی برای همه جنبه‌های پدیده گردآوری شده است. جستجو برای موردهای منفی^{۱۴۹} بسیار اساسی است زیرا با نشان دادن برخی از جنبه‌های تحلیلی پدیده که از ابتدا کمتر روشن هستند، روایی تضمین می‌شود. اشباع داده‌ها، تکرار پذیری در طبقه‌ها را تضمین می‌کند؛ تکرارپذیری جامعیت و کاملیت^{۱۵۰} را ممیزی و تضمین می‌کند.

۴-۱-۱۱- گردآوری و تحلیل همزمان داده‌ها

این ویژگی تعامل متقابل بین آنچه دانسته می‌شود و آنچه باید دانسته شود را شکل می‌دهد. تعامل رفت و برگشتی بین داده‌ها و تحلیل، جوهر دست‌یابی به روایی و پایایی است.

۵-۱-۱۱- اندیشیدن تئوریک^{۱۵۱}

در گذر انجام پژوهش، ایده‌هایی از درون داده‌ها ظهور می‌کند که در داده‌های جدید مجدداً تأیید می‌شوند؛ این امر باعث ظهور ایده‌های جدیدی می‌شود که به نوبه خود باید در داده‌هایی که قبلاً گردآوری شده ممیزی پژوهشی شوند. اندیشیدن تئوریک مستلزم نگاه‌های کلان و خرد^{۱۵۲} است که بطور مستمر داده‌ها را بازبینی و مجدداً بازبینی می‌کنند و نوعی مبنای محکم برای پژوهش می‌سازند.

۶-۱-۱۱- شکل‌دهی تئوری

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
رتال جامع علوم انسانی

¹⁴⁹-Negative Cases

¹⁵⁰- Comprehension & completeness

¹⁵¹- Thinking theoretically

¹⁵²- Maro-Meso perspectives

اشاره به تأمل بین نگاه خرد نسبت به داده‌ها و درک تئوریک و مفهومی کلان دارد. به این ترتیب تئوری از دو طریق شکل داده می‌شود (۱) به عنوان ره‌آورد فرآیند پژوهش^{۱۵۳} نه اصلاح یک چارچوب از قبل تعیین شده در طول مسیر تحلیل و (۲) به

عنوان مبنایی برای مقایسه و توسعه بیشتر تئوری. تئوریهای معتبر به نحوی مناسب شکل گرفته‌اند و از ویژگی جامعیت، منطقی بودن، ایجاز^{۱۵۴} و سازگاری درونی^{۱۵۵} برخوردارند (Morse, 1997).

بنابراین همه این استراتژیها به صورت تدریجی و متعامل در ایجاد روایی و پایایی و در نتیجه دقت علمی^{۱۵۶} نقش ایفا می‌کنند. بر این اساس دقت علمی پژوهش کیفی باید فراتر از سؤال و چالش باشد و قرائن علمی براکماتیک فراهم کند که باید درون مبنای دانش پژوهشگر کیفی تزریق و تلفیق شود.

۱۲- نتیجه‌گیری

از مباحث ارائه شده چنین نتیجه‌گیری می‌شود که می‌توان روایی و پایایی را به عنوان مفاهیمی فراگستر در همه پارادایم‌های علمی به طور مناسب برای اعتباردهی به پژوهش، برای ممیزی پژوهش، برای بازبینی، پرسیدن و تئوری‌سازی مورد استفاده قرار داد. دقت علمی در هر یک از روش‌شناسی‌ها (کمی یا کیفی) هدف مطلوبی است که از طریق استراتژیهای ممیزی پژوهشی، محقق می‌شود. اگرچه استراتژیهای متفاوتی برای هر پارادایم (کمی یا کیفی) استفاده می‌شود ولی واژه روایی برای هر دو مناسب است. آثار اولیه و اصلی گوبا و لینکلن (Howe and Eisenhardt, 1990) در باب مفهوم "قابلیت اعتماد" که روایی و پایایی را به هم گره می‌زند، حائز اهمیت است ولی به گفته صاحب‌نظران

¹⁵³ - Outcome of the research process

¹⁵⁴ - Parsimonious

¹⁵⁵ - Consistent

¹⁵⁶ - Rigor

(Babbie, 1990; Saranakos, 1998, Kirk, Miller, 1986) در همه شيوه‌های کیفی به کار نمی‌رود. برای مثال معیار "تأییدپذیری" گوبا و لینکلن در مورد پدیدارشناسی و همینطور فمینیسم و تئوری انتقادی که در آنها تجربه پژوهشگر به جزیی از داده‌ها تبدیل می‌شود و واقعیت را پویا و متغیر تصور می‌کنند، تناسب ندارد. به اعتقاد صاحب‌نظران (Hone and Eisenhardt, 1990; Lincoln, 1995; more 1997) روایی ابزاری برای کسب دقت علمی است که از طریق استفاده از فنون ممیزی پژوهشی محقق می‌شود. بجای آن که وقتی پژوهش به پایان رسید روایی و پایایی آن بررسی شود فرآیند ممیزی پژوهشی که در حین انجام پژوهش رعایت می‌شود دقت علمی را تضمین می‌کند. بنابراین برای تضمین دقت علمی مسئولیت پژوهشگر نسبت به قضاوت‌های خارجی بعد از انجام پژوهش اهمیت بسیار زیادی دارد. بر این اساس شناخت و اتکا به استراتژی‌های ممیزی پژوهشی درون پژوهش کیفی است که دقت علمی را تضمین می‌کند.

منابع فارسی

()

()

منابع انگلیسی

- 1_Patton, Michael. (1990). *Qualitative Evaluation and research. Second edition. Newbury park: sage.*
- 2_Pelto, pert J. & Pelto, Greta H. (1978). *Antropological research: The structure of inquiry. Second edition. London: Combridge university press.*
- 3_Fetterman, David, M. (1989). *Ethnography, step by step. Applied social research methods servies, volume 17 newbary park: sage, p.11.*
- 4_Patton, Michael. (2002). *Two decades of developments in qualitative inquiry: A personal, experiential perspective. Qualitative social work, vol. 1(3): p 267.*
- 5_Popay, J, Rogers, A. & Williams, G. (1998). *Rationale and standards for the systematic Review of qualitative literature in health services research. Qualitative Health Research, 8, 341-351.*
- 6_Maxwell, J.A. (1992). *Understanding reliability and Validity in aqalitative research. Harvard Educational Review, 62 (3), 279-300.*
- 7_Simco. N., & Warin, J. (1997). *Validity in image based research: An elaborated illustration of the issues. British Educational Research Journal, 23 (5), 661-673.*
- 8-Hammersley, M. (1987). *Some noteson the terms validity and reliabilty. British Educational research Journal, 13 (1), 79-81.*
- 9-Bernard, H.R. (1996). *Qualitative data, quantitative analysis: Cultural anthropology methods Journal 8 (1): 9-11.*

- 10_Pope C, Van Royen P, Baker R. (2002). *Qualitative methods in research on healthcare quality. Quasaf Health care*. 11, pp: 149-152.
- 11_Denzin, Norman & Lincoln, Yvonna. (1994). "Introduction: Entering the field of qualitative research". In Denzin, Norman & Lincoln, Yvonna. *Handbook of Qualitative Research*. Thousand Oaks: Sage, p.6.
- 12_Sieber, S. D. (1998). *The Intergration Journal of Sociology*, vol. 78, No 6. pp 135-159.
- 13_Miles, Matthew B. & Huberman, A. Michael. (1994). *Qualitative data analysis: An expanded Sourcebook*. Second Edition. Thousand Oaks: Sage. P. 41.
- 14_Guba, E. G. (1981). *Criteria for assessing the trustworthiness of naturalistic inquiries*, *Educational Communication and Technology Journal*, 29 (2), p.76.
- 15_Howe, K. & Eisenhardt, M. (1990). *Standards for qualitative (and quantitative) research: A prolegomenon*. *Educational Researcher*, (1924), 2-9.
- 16_Lincoln, Y.S. (1995). *Emerging criteria for quality in qualitative and interpretive research*. *Qualitative inquiry*, 1, 275-289.
- 17_Guba, E. G. & Lincoln, Y.S. (1982). *Epistemological and methodological bases of naturalistic inquiry*. *Educational Communication and Technology Journal* 30(4), 233-252.
- 18_Guba, E.G., & Lincoln, Y.S. (1989). *Fourth generation evaluation*. Newbury park, CA: sage.
- 19_Babbie, Earl. (1990). *Survey research methods*. Belmont: Wadsworth, p.32.
- 20_Strauss, A. (1998). *Social research*. Second edition. South Melbourne: Macmillan.
- 21_Kirk, Jerome & Miller, Marc. (1986). *Reliability and validity in qualitative research*. Newbury park: sage, p.71, p.41, p.20.
- 22_Denzin, Norman. (1928). *The research act: theoretical introduction to sociological methods*. New York: McGraw- Hill.
- 23_Flick, U. (1992). *Triangulation revisited: strategy of validation or alternative ?* *Journal of the theory of social behavior*, vol.22, p.194.

24_Janesick, Valerie. (1994). "The Dance of qualitative research design". In Denzin, Norman & Lincoln, Yvonna. Handbook of qualitative research. Thousand oaks: sage, p.251.

257_Morse, J.M. (1999). Myth#93: Reliability and validity and not relevant to qualitative inquiry. *Qualitative Health Research*, 9, 717.

26_Morse, J. M. (1998). Validity by Committee . [Editorial] *Qualitative Health Research*, 8. 443-445.

27_Morse, J.M.(1997). "Perfectly healthy, but dead": The myth of & inter-rater reliability. [Editorial] *Qualitative Health Research*, 7. 445-447.

پروہشکاء علوم انسانی و مطالعات فرہنگی
پرتال جامع علوم انسانی